

Pritisnut a predan duhopojac*

Joja RICOV

U pokušaju valorizacije pjesničkog djela Ante Jakšića u prelijetu odabirem iz dviju njegovih zbirki: prve u izdanju HKD-a Sv. Ćirila i Metoda 1965. naslovljene *Pjesme o sinu čovječjemu*, druge u izdanju Kršćanske sadašnjosti 1975. s naslovom *Pod pješćanim satom*. U oba slučaja moj izbor suzuje se od tekstova u prvom na one u drugome planu, s najkraćom jednadžbenom specifikacijom izdvojene kompozicije.

PJESMA O SINU ČOVJEČJEMU

Zbirka o kojoj riječ ne sadrži doli stihom opjevne uzgode iz Četveroevandelja. U prvi, gro plan, ja bih postavio kompozicije »*Isus tuguje nad Jeruzalemom*« i »*Isus goni trgovce iz hrama*«. U drugi, tekstualnim slijedom: »*Bura na moru*«, »*Nerodna smokva*«, »*Pomazanje u Betaniji*«, »*Na Maslinskoj gori*« i »*Judin cjelov*«.

»*Isus tuguje nad Jeruzalemom*« muška je, jednomjerna i skladna tužaljka proročkog obračuna, uvjerljiva naboja i djelotvorne emocije:

*I kada se približi, ugleda grad
i zaplaka nad njim.*

Lk. 19, 41.

*Ti, što si danas ponosan i slavan,
i smrću biješ proroke i pravdu
prkosno nogom svaljuješ i gaziš,
i ti, što riječi prezreo si moje,
u prahu srušen jednom češ da plaziš!*

* Izgovoreno 15. studenoga 1987. na tribini »Darovana riječ« u dvorani »A. Kažotić« Dominikanskog samostana u Zagrebu.

*Jer ti si lukav, savitljiv ko zmija,
 što danas hvališ, sutra psuješ gnusno,
 u srcu tvome zlobni sni se jate,
 i ti, što danas ohološću dišeš,
 ne slutiš da će neprijatelj doći
 da smrvi tebe i da pljune na te.*

*U tvome krilu ja sam čuda stvaru
 da siti budu, što su duha gladni,
 da vide jasno od rođenja slijepi.
 U tebi sumnjom ostadoše hladni
 u bludnji bludnjom liječeć svoje jade,
 i zato kamen na kamenu ne će
 od tebe ostat, moj nesretni grade!*

*I dok ti danas sja ponosno čelo
 i dičan slaviš laž, što zbore suci,
 sramotu tvoju ugledat će puci,
 i tamjan, što ti farizeji kade,
 na grobom tvojim dimit će se da te
 podsjećá na me, zalutali grade!*

*Jer tebi bješe vječno svjetlo dano,
 i riječ za kojom mnoga carstva žude.
 Sudeći meni, nisi znao da ti
 rođena djeca o propasti sude.*

*Ti vidje jasno kako li sam tebe
 od prvih dana ljubio i kako
 umjesto tebe nad tobom sam plako
 da suncu digneš svoje grane suhe,
 al oči tvoje ostale su slijepe,
 i uši tvoje ostale su gluhe.*

*I zato crv već grize tvoje žile,
 iz tame vojske dižu se i jate,
 o zemlju da te lupe, pljunu na te,
 i da ti skrše moć i slome nade,
 i kamen neće na kamenu ostat
 od tebe, jadni i nesretni grade!*

»Isus goni trgovce iz hrama« - ne manje metaforična i konzistentna, svečana a lelujava, kranjčevićevski monumentalne intonacije, okomita i zvonka poput žezla: obračun Boga s Nečastivim u čovuljku:

*Kuća moja kuća je molitve.
A vi načiniste od nje spilju
razbojničku.*

Lk 19, 46.

I puče bič!

*Ko bijesna munja što u bljesku šiknu
i teškom snagom smrvi tvrdi kam,
ko pravde mač i vječnog Boga štiti,
u licu blijed, nad ruljom
stoji sam!*

*A pod Njim, dolje, kao bučan val
diže se žamor i dukata zvek
iz mnogog oka mami gramziv plam.
I gleda kako ugojena lica
u javan trg već pretvoriše drsko
Njegova Oca posvećeni hram.*

*I puče bič,
i sveti probi gnjev
ko čiste luči uzdrhtali plamen
na mutne oči
tražeć pravde spas,
i kao grom što oblak slomi tamni,
uzdrma zide božanski mu glas:*

*– O, jadni puče! Nevjerni i prosti!
Zar smradom stoke
hram se sveti gosti
i u njega korist blatnog novca svali,
tu gdje se vječnog svjetla iskra diže
i Tvorcu svega časna žrtva pali!*

*Zar svi ste samo blud i bludnje kamen,
trgovci čašću, hulitelji tajne,
grobari vjere, što pobožna lica
prevrću oči ko da štite vjerno
najdublji smisao vasiione sjajne!*

*Zar tu, gdje Gospod u tišini slazi
da snagu daje vjernima, da bude
ranjenom melem, ubogome plata,
zar tu, gdje pada tamna mrena s duše,
zar tu da kumir dižete od zlata?!*

I puče bič!

*I tresak nast, trka
pomamne rulje, vrtnja,
stisak, pad,
i bježe svi u strahu ko da bije
spoznaje gorke vlastiti ih jad.*

*A On nad njima plamnim okom sijeva
i drhti blijed ko lice da mu upi
tog tvrdog zida nemilosni kam,
i puca bič ko svete pravde gnjev
da kroz mrak novih pokoljenja štiti
od podle maske trgovaca gojnih
svog Oca tajnom
posvećeni hram.*

»Bura na moru« géricaultovske asocijacije na »Splav« (»Brodomci fregate Meduza«), dojmlijava je deskripcija prizora, poglavito oluje s ekspresionističkim tonovima u oslikavanju i osvjedočenim smislom za opreku u predočenoj drami krajolika:

.....
*Vedrina je drhtala laka iznad mirisne vode,
i u noj bistrinom zračnom nebo je blistalo cijelo.
Tek šum se vesala čuo i šapat srebrnih vala,
dok je skupljalo snagu za nove napore tijelo.*

*Tada se trgao lahor s nekom nemirnom slutnjom,
daljinom oblaka je krio sjene sumnjiva znaka.
I kao što provalnik dođe kad mu se najmanje nadaš,
tako je stigao vihor s pjenom straha i mraka.*

*Svojim je plućima tamnim bijesno šibao vale,
iz kojih dubina smrti sablast propasti rađa.
I dok je spavao Isus, rikom su prijetili vjetri
i ponor je gledala strašan mala ribarska lađa.*

.....

*I bijes se vjetra slomi. Valovi zašume tiše,
kao da svemoćna ruka s leđa neman im stjera.
i on se okrene tada: - Što ste se prepali tako?
Gdje vam je bila, slabi, gdje vam je bila vjera?*

»Nerodna smokva«, ritamski tečnija od »Kćeri Jairove« jer dosljedna u metru, zaobljena u zgodi:

.....

*I mučno biješe Isusu pri duši
vidjevši smokvu gdje se suncem snaži,
a bijedu svoga siromaštva kiti
izvanjim sjajem razlistale laži.*

*I gnjev mu sveti čelo naoblači,
i spustiv ruku, poluglasno doda:
- Na stablu tvome nek ne bude nikad,
nesretno drvo, željenoga ploda!*

»Pomazanje u Betaniji« blago je, tečno iskazana evanđeoska anegdota, milozvučna, bajkovita ovoja. Psihički pak napetija, sva od strepnje slutnji, »Na Maslinskoj gori« slika Kristovo predanje u projekciji predstojeće Muke, motreno s razdaljine, premda iz ishodišta drame:

.....

*I pljunut će Mu prezirno u lice.
U luđačku ga košulju obući,
da zadnji znak se dostojanstva zgazi,
a On je htio ko nedužno janje
da sve ih smrti i prokletstva spasi!*

.....

*U tami šute drveta i puti.
U tami tonu gradovi i sela.
On sam pod nebom na kamenu kleči
žalosne duše
i krvava čela.*

»Judin cjelov«, risan također s razmaka, smirene je palete, oštra opažaja s detaljem »ledna znoja« i ptice prhle iz »spleta preplašenog granja«:

.....
*Iz tame mraka pojavi se četa,
 pod plamom zublja krijese joj se zubi.
 A Juda stane. Okrene se. Priđe.
 I lednom usnom Isusa poljubi.*

*A Isus na njega blagi pogled svrnu
 iz kojeg bolno sažaljenje cvjeta:
 - Zar cjelov posta znak izdajstva, kojim
 učenik Sina čovječjega sreta?*

*I nasto muk, što svaki pokret sledi
 i Judi otkri ponor grozna djela.
 I leden znoj mu rasvijetle zublje
 niz tvrde bore obamrla čela...*

Za postupak Jakšićeva skladanja karakteristična je npr. i pjesma »Juda« u kojoj je lako uočljivo kako, poput snimatelja kamerom, pjesnik prati protagoniste u scenografiji ekspresionističkog pozada s urezivom završnicom četverostiha: »A jutro, kojim Božja ruka nad tamom novi život piše, u gori otkri suhu granu, gdje kao avet Judu njiše.«

POD PJEŠČANIM SATOM

Tako slovi, ranije već spomenuti, KS-ov izbor iz svekolika Jakšićeva pjesničkog opusa do 1975. U objektivu prvog plana zatekoše se naslovi: »Kod kuće«, »Ptica«, »Kasni prolaznik«, »Molitva pod napuklim svodom bezdušnog stoljeća«, »Kome genij stavi pečat uvrh čela«. U drugome, opet tekstualnim redosljedom: »Podne«, »Nekog sam«, »Nekad mi se javiš«, »Kad lišće žuti«, »Večeras mislim na nedužno dijete«, »U krčmi«, »Povratak«.

»Kod kuće« je skladba sonetna soblika, reljefna i svježa genre slika domaćeg ognjišta, s doživljajem povratka u zavičaj:

*Na svodu zvijezde još uvijek su iste.
 Pred kućom još se diže kruška stara.
 S kokama baka tu se razgovara.
 Na plotu suše košulje se čiste...*

»Ptice« - dirljiva simbolička sućut pjesnika s pticom na umoru u zalaz:

*Odněkud ptica na granu ja pala
u mrzlu pustoš usporenih sati.
Većernje sunce krvava joj krila
na oproštaju miluje i zlati.*

.....
*Iz kljuna krv se po snijegu truni,
pred okom ponor bezgraničan puca.
Ja ćutim: u dnu malenih joj grudi
stravičnim ritmom moje srce kuca.*

»Kasni prolaznik« vrstan je krajolični ugođaj jesenjeg pločnika u noći.

»Molitva pod napuklim svodom bezdušnog stoljeća« sklada zaziv za Božjom zaštitom, snažnih muških akorda ekspresionističke matice:

*Svi se živci tada u plamenu tresu
i razum se kao šaka grude mrvi,
sidro smrti ruje u otrovnom mesu,
u pustinji tuli glas podzemne krvi.*

.....
*I kad gorka šutnja svježom ranom pljusne
i nebo se u dnu lude varke gasi,
grč mi digne bolno iz tamnice usne:
Bože, pruži ruku! Od mene me spasi!*

*Sunca! Sunca hoću! Pljusak rose svježje!
Bijelo krilo snova i plamena jedra
ispred kojih u noć sve aveti bježe,
iznad kojih blista moja zvijezda vedra....*

»Kome genij stavi pečat u veh čela« sonetno je oličenje umjetnika u prometejskoj ulozi pjesnika golgotškoga usuda:

.....
*I njemu, što bit će svakom ljubav prava
na izvoru mira sa sunčanog puta,
okrunjena bit će na Golgoti glava*

*vijencem poniženja i prezira ljuta.
Ali kad se ljudstvo u dnu mraka prene,
suzom oproštenja zasjat će mu zjene.*

»Podne« ozbiljuje tankočutan pastel bačkog krojolika u ljetnom zenitu panonske ravni:

*Na pladnju noseć suncu zrelo klasje,
beskrajna ravan daljine se maša
a kao plamen žrtveni izgara
zrak vreo iznad širokih salaša.*

.....
*Tek ševa laka krilim kao sjenkom
vrh rumen dirne pognutoga klasa.
Sve šuti! Samo viti zvonik plamti
sred sela žudno ko da traži spasa...*

»Nekog sam«, skladba koju navodim u totalu, kao da i nije imala većih pretenzija osim da poput prisjetne, maestralno lahorne pribilješke ostavi minijaturni urez davno već minule drage ljubavne uspomene:

Nekog sam jednom zavolio.

*U snu
ili
na javi?*

*Od te mi se ljubavi i sad
ponekad srce smiješi,
ponekad
nebo plavi.*

»Nekad mi se javiš« sinuo je iz obasjanih, nedostižnih pjesnikovih dubina i uobličio se u sonet sa samog ruba transcendencije:

*Nekad mi se javiš kad se obzor stiša
i ganuće svane na dnu moga bića.
Tada tajna plane od svih misli viša
i nosi me ritam iznad svih otkrića.*

I ja tada drhtim kao kap na listu...

»Kad lišće žuti« - pjesan sugestivno pitke a nujne (ne pesimističke!) intonacije, komplementarna s refleksivnim nagovorom poticajne i zvonke »Zaboravi« ili ispovijedno-spoznajne, nadodajne »Što da ti pišem«.

»Večeras mislim na nedužno dijete« izriče vapaj za dugim djetinjim snom, topao molitven impuls briganja i zaštite:

.....

*I kad već mora spoznati što nude
u iskušenju gorkih dana glasi,
nek i to, Bože, što kasnije bude,*

*za zrela ljeta san djetinjstva spasi.
I dok nam nemir, mrak i sumnje prijete,
od tuge čuvaj netaknuto dijete!*

»U krčmi« riše sonetni portrait (autoportrait?) osamljenika doživljen kao (Cézanneovu, čiju li?) slikariju interieura:

*U kasni sat je ušao i sio
za prljav stolić povučen u kutu.
Jedino što je od svega još htio,
da nikom više ne bude na putu.*

*Ko žedan vodu, želio je mira
i čašu, koja uspomene briše,
dok su ko biser s oboda šešira
blistale kapi zakašnjele kiše.*

...

*I kao da se samog sebe plaši,
krvavo srce ugleda u čaši.*

»Zvonicima« (i opet sonet!) dižu personifikaciju kršćanske vertikale stalno budne i opomenonosne u krajobrazu. Asocijativno prizivni na Ujevićeve »Visoke jablane«, oni su - u statično fiksiranu crtežu - posve drugog ishodišta, značaja i nakane.

Na podjednakoj ganudbenoj frekvenciji trepere pjesmotvori »Crkva« i »Majka«, prisne pripovjedno-ispovjedne relacije, dok se pano kompozicija nizanih pojedinosti - riječ je o refleksivnoj fresci »Pred pjesnikovim spomenikom« - ističe bugarenjem, makar i u objektivnosti

zahvaćenih kadrova, makar i s corpusom delicti parnasovsko-simboličkih rekvizita ili udaljene jeke petefijevskog glasanja u naraciji.

Vrstan zaključni sonet »Povratak« nosi i pitanje i odgovor na egzistencijalno eshatologijsko nespokoјstvo, radoznalost i spoznaju o vlastitome odakle? i kamo? - s predajom Svevišnjemu na kraju:

...
*Sve tanji obruč moje tijelo steže
 i nit se kida zemaljskoga tkanja,
 sve slabije me za prolaznost veže*

*poneki uzdah raspršenih sanja.
 I srce, srce sve jasnije shvaća:
 K Tebi se, Bože, zlatna ptica vraća.*

Izvan izloženih svezaka, »Pjesnikov odlazak«, posljednja pjesma objelodanjena u 5. broju »Marulića« za 1987. kao da sretno, ostavivši Golgotu ovozemlja za leđima, zvjezdanom stazom otvara Jakšićev put k Nebesima:

.....
*Išao je prostranstvom ostvarenih sanja,
 gdje se na zvjezdanom satu prolaznost ne klati.
 Zalud ga očekujemo i žalost u srcu odzvanja.
 Opčinjen ljepotom zaboravio je da se vrati.*

ZRCALO REŽIRANA SVIJETA, UGROŽEN IZOPĆENIK

Ante Jakšić poet je slikarskoga i snimateljskog kroja, oko koje skuplja ali i raspoređuje krajolik i prizore, zrcalo režirana svijeta. Valja međutim smjesta pripomenuti: ne kao nametnut, nezainteresiran objektivac, nego kao somohtjevan, zauzet, objektivan zbiljski svjetopojac. Ne onaj koji poje *iz*, uronjen u vrtlog (z)bivanja, u jezgru predmeta i scene, koji urliče od mōre otežala okružja mrkline: Jakšić pjeva *o*, gledajući *u*, s povremenim, neodgovornim, reaktivnim zaletima čuvstvena uplitanja u stvar. Nije, dakle, samo deskriptivac s poetskom kičicom na razmaku, jer i sa razdaljine može se briznuti u plač. A i svaki objektivni, racionalan, ljetopisni zapis nosi u ritmu autorova daha pišćeva bilo i ganuće, svjedočeći njime i čuvstven priklon zbivanju.

Ante Jakšić išćupan je, mimoiđen a ugrožen izopćenik. Svaki njegov iskoračaj iz geta, svaki stvarateljski ukoračaj pomaman je pokušaj: naći

se, vratiti u, ozbiljiti otet, izgubljen zavičaj. Pjesan je pribježište, zavičaj i postojbina pjesnika. Zato poet bludi, osamljen sred vreve, zato svoju »postojbinu« motri iz prikrajka na razmaku. Kako drukčije da je gleda taj biblijski orač, taj *sacerdos* u laičkome oklopu? Uvrnuta struktura animae produbljena i oplemenjena isusovačkim odgojem i naobrazbom nije ni mogla sočiti doli upravo ovako, izrazito krććanski baždarenim, refleksivnim filtrom duhoslovca. To je također razlog što je janje hrvatsko i evanđeosko denfalo u njemu stekliški duh praiskonskoga kmeta, puntara i poete Jakšića, dozirajući intenzitet propuštena glasa - sapevši glasnice, prigušivši bunt. Pa ipak, unatoč svim uračunatim predradnjama, unatoč filtrima i ukalkuliranu oprezu, i tako jezuitski discipliniran jer obuzdan, Jakšić je najprodorniji u svojem ljudskom i domoljubnom kriku projiciranu makar i kroz evanđeosku poistovjećenost s Kristom kao u pravorijeku »Isus tuguje nad Jeruzalemom« i »Isus goni trgovce iz hrama«. Taj ili njemu vrlo srodan krik prolomio se i u socijalno široj, punokrvno angažiranoj »Molitvi pod napuklim svodom bezdušnog stoljeća«. Njega katkad susretnemo i drugdje u Jakšićevu kanconijeru, ali u glavnini takvih slučajeva autor ulijeće u sklop tematskoga prizora najčešće invokacijom, kao što je to učinio i u pjesmotvoru »Crkva«, gdje je zaziv upućen majci, pa Svevišnjemu.

Pjev Ante Jakšića teče inače pretežno mirno, u solilokvijskom, sjetno lamentacijskome, meditativnom ili kolokvijalnome obliku, zapažajno ili misliteljski izvedbeno. To je u pravilu samorijek ritamski suzdržana, usporena daha, naponom i sadržajem bez emocijskog udara, ravno-vjesna tijeka visinski neiznevjerene frekvencije, lišen srha, trzaja i šoka. Nema glasovnoga nasilja, kloni se zaokreta, prezire eksperiment. Njegov ganudbeni kardiogram ne pokazuje dakle ili vrlo rijetko pokazuje što hoće reći iznimno, šiljak ekstrasistole. I upravo taj otklon od svega tipično neurotičnog i kozmopolitski obezličnog - snobovi bi rekli »suvremenog«, »inventivnog«, ustvari nasrtajnog, strojnog, pače kibernetikog, kompjutorskoga, robotskog, što običava krstiti se izrazom »moderno« i »avangardno« - govori u prilog pokrajinskoj izolaciji pjesnika od urbane ustrojenosti, uvjetovanosti i shizofrenije, svjedoči o dostignutoj luci solipsističkoga pokoja (letarga ili samoobrane?) na stazi bezuvjetne predaje i predanja Vječnosti i Apsolutu.

S formalne pak strane Jakšićeva lira nerijetko zazvuči tonovima sukladnih akorda hrvatskog ovostoljetnoga pjesništva, mireći u svome poetičkom garaditeljstvu i odudarna stilska odličja, s elementima dobrobrano impresionističkoga, najčešće simbolističkoga govora.

U gradivnome tkivu metaforike prevladava stoga simbol i personifikacija, u metru jedanaesterac, u skladbenu obliku sonet - Jakšiću najprimjerenija (valja jer zadana i odmjerena), najomiljenija vrsta i njegov, nedvojbeno, vršni poetski domet. I to je sve?

Ne. Pri potanjoj raščlambenoj diferencijaciji stilskih i strujnih obilježja moglo bi se još dodati kako, globalno sudeći, ima u Jakšića - doduše znatno rjeđe - ozračja, slikovitosti i rekvizitike ekspresionizma, no - moramo odmah reći - to nije ni Krleža, ni Kozarčanin, ni Antun Branko Šimić. Ima nadalje i već spomenuta, naravno, simbolističkog znakovlja i scenografije, ali to nije ni Matoš, ni Sudeta, ni Kupareo. Ako li zborimo o mlađima, nije ni S. Marija od Presvetoga Srca, ali ni Jurica ni Tolj.

Klupa, staza, suton; vodoskok, perivoji, lišće. *Crne koprene; aleje; krvavo srce; preklana nada. Ostaje: gnijezdo bez ptica, tašna kraj čaše topla mlijeka. okna puna lakih modrih leptira. Ostaje, pogledajte, i crno stablo, dolje, na kraju, u dnu nujna drvoreda. Ostaje neprolazna noć.*

*A »ja pognut idem ispod crnog granja
bolestan od jave, bolestan od sanja«.*

Kršćanskog nasljeđa uporna poručna oboa, Ante Jakšić - romantik zakašnjela sutonjačkog soja, usudom pritisnut a predan duhopojac.

THE OPPRESSED AND DEVOTED POET

Joja Ricov

Summary

The author attempts to assess the poetic works of the poet Ante Jakšić, commenting upon several of Jakšić's poems from the collections "Pjesme o sinu čovječjemu" (Poems for the Son of Man, 1965) and "Pod pješčanim satom" (Under the Hourglass, 1975). The author calls attention to the delicacy of Jakšić's style interwoven with impressionism and symbolism. Although Jakšić was oppressed by the times in which he wrote and lived, the author considers him to have remained a romantic devoted to the values of the Christian heritage.